

Zprávy / Reports

Berberi v Tunisku

BARBORA PŮTOVÁ

Ústav etnologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, Česká republika

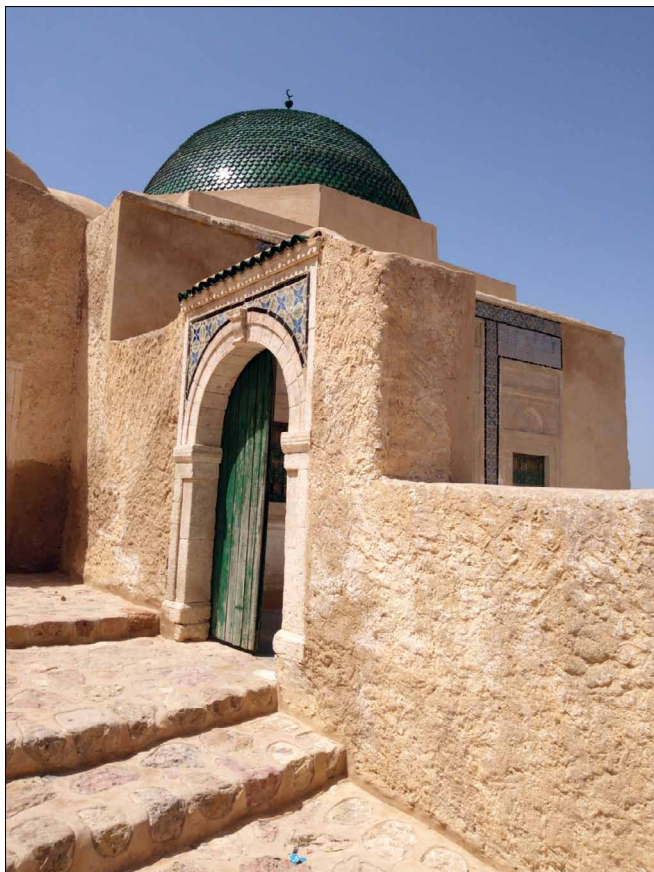
Historické pozadí Berberů v Tunisku

Území dnešního Tuniska zaujímá strategickou geografickou polohu, a proto bylo v průběhu své historie křižovatkou četných civilizací a migračních kontaktů. V současnosti žije v Tunisku arabské a berberské obyvatelstvo. Arabský původ lze v Tunisku vysledovat do období islámské expanze

v 7. století, zatímco dnešní Berberi představují pozůstatky původní paleolitické populace. Současnou tuniskou populaci ovlivnil nejen berberský původ, ale také historické vlivy různých civilizací usazených v této oblasti, jako byli například Féničané (814–146 př. n. l.), Římané (146–439 př. n. l.), Vandalové (439–534 př. n. l.) nebo Byzantinci (534–647 př. n. l.). Koncem 7. století se na území severní Afriky rozšířili Arabové, kteří v průběhu dalších staletí ovlivňovali původní berberské zvyky, obyčeje, náboženství, jazyk a podobu materiální kultury (Ibn Khaldoun 1968). Jedinými populacemi, jež tomuto vlivu unikly, byly některé berberské kmeny, které se uchýlily do hor nebo do odlehlých vesnic na severu nebo na jihu Tuniska. Jedná se například o vesnice Takrouna, Jeradou, Zriba, Sakket, Sened Jebel, Matmata, Tamezret, Chenini nebo Douirat.

Vesnice Takrouna v severním Tunisku. © Barbora Půtová.

Mauzoleum Sidi Abdelkadera ve vesnici Takrouna. © Barbora Půtová.

Umělkyně Aida Gmach Bellagha před vstupem do kavárny Le Rocher bleu ve vesnici Takrouna. © Barbora Půtová.

Postkoloniální politika Tuniska byla spojená s vládou prvního prezidenta Habíba Burgiby a trvala od získání nezávislosti v letech 1956 až 1957 až do roku 1987. Následný režim druhého tuniského prezidenta Ben Aliho trval až do jasmínové revoluce, která proběhla na přelomu roku 2010 a 2011 a marginalizovala roli etnických skupin, které nespádají do úzce vymezené arabské a sunnitské muslimské identity. Zatímco většina investic a rozvoj infrastruktury se soustředily do hlavního města Tunis nebo turisticky atraktivních pobřežních oblastí země, další oblasti zejména na jihu a na západě Tuniska charakterizoval pomalý rozvoj a chudoba. Hospodářská krize a nezaměstnanost se podílí na nárůstu migrace venkovského obyvatelstva do větších měst, což velmi často vede k opuštění původní tradic a zvyků. Geografická a sociální nerovnost zvyšuje marginalizaci etnických menšin a původních komunit, k nimž patří nejenom Berbeři, ale i židé a černoši. Tunisko je ale i nadále považováno za homogenní stát s převážně arabskou populací ideově spjatou se sunnitským islámem. Tento obraz, podporovaný tuniskou vládou od vypuknutí jasmínové revoluce, potírá kontinuální etnickou rozmanitost a existenci svěbytné kultury původního obyvatelstva (Abadi 2013, Masri 2017).

V Tunisku neustále působí a přetrvává arabsky orientovaná asimilační politika, omezená dostupnost ekonomických zdrojů a ideologické zkresení konkrétních údajů o menšinovém

a původním obyvatelstvu Tuniska. Tuniská vláda sice již v roce 2007 v *Mezinárodní úmluvě o občanských a politických právech* potvrdila Berbery za původní obyvatele, ale zároveň označila tuniskou populaci za etnicky velmi homogenní. „*Neexistuje zde žádná soběstačná komunita s vlastní konkrétní geografickou polohou, která by dávala vědět o své specifické povaze. Berbeři (...) tvoří menšinu, která by dávala vědět o své specifické povaze, protože jsou občany plně a kompletně integrovanými do sociální struktury.*“ (CCPR/C/TUN/5, 2007, Článek 27, paragraf 398) Tuniská Ústava z roku 2014 popisuje identitu země jako „arabsko-muslimskou“ (Ústava, Článek 39), neobsahuje ale jakoukoliv zmínku o Berberech. Existence Berberů je na oficiální úrovni potírána a považována za nežádoucí. Pozůstatky této kultury mají být uchovávány v muzeích nebo být prezentovány prostřednictvím tradičních řemesel a folkloru za účely posílení turismu.

Jazyk představuje jeden z nejvíce rozlišovacích znaků každého etnika. V případě tuniských Berberů se jedná o jazyk tamazigh, který se skládá z několika různých dialektů, jako je například tašelhit. V porovnání s Marokem a Alžírskem se v Tunisku nachází relativně malá komunita hovořící jazykem tamazigh. „*V Tunisku je situace nejkritičtější a vyhlídky na zachování tašelhitu jsou stále alarmující. Berbeři ustupují v důsledku sociálně-ekonomických faktorů, neschopnosti standardizace a negativních postojů.*“ (Sayahi 2014: 20) Jedná se o důsledek tuniské

Prodejna řemesel Artisanat ve vesnici Takrouna. © Barbora Půtová.

Ústavy z roku 1959, která ustavila arabštinu jako oficiální a státní jazyk (Ústava, Článek 1). Většina Berberů sice ovládá tašelhit v mluvené formě, pouze malé množství ale ovládá jeho písmo. Berbeři, kteří se přestěhovali z horských oblastí do větších měst, už dnes většinou ale neovládají ani berberský jazyk a ani jeho písmo. Jejich arabština přesto může nést stopy výslovnosti a použití některých slov tašelhit. Ačkoli se situace od jasmínové revoluce zlepšila, i nadále mnoho Berberů v jižním Tunisku se distancuje od původního jazyka nebo dalších aspektů své kultury, jako je například tradiční oděv, neboť si chtějí udržet své zaměstnání a možnost integrace do většinové arabské společnosti. Berbeři se neodvažují vznášet nárok na vlastní etnickou příslušnost, protože stále více trpí pocity méněcennosti z dominující arabsko-islámské identity a mají obavu ze stigmatizace, etnických předsudků a potenciálních represí ze strany majoritní společnosti. Proto se neodvažují mluvit svobodně vlastním jazykem ve veřejných prostorech, čímž si zachovávají bezpečí za cenu ticha a potlačení vlastní kulturní identity (Willis 2015, Grote, Röder 2016).

Berberská vesnice Takrouna

V Tunisku se nedaleko přímořského města Súsa a letiště Enfidha nachází berberská vesnice Takrouna, vybudovaná na skalním ostrohu v nadmořské výšce přibližně 230 metrů.

Takrouna je obklopena dvěma dalšími berberskými vesnicemi – Zriba a Jeradou, s nimiž ji spojují historické kontakty. Kamenné béžové nebo šedé domy, rovné nebo nízce zaklenuté střechy, obepínají vrchol tohoto vysokého ostrohu, který je přístupný pouze ze severu.¹ Francouzský spisovatel Guy de Maupassant se v roce 1887 na cestě do Kajruvátu zastavil v Takrouně. „Stezka je strmá, vhodná tak pro mezky. Kaktusy také vyšplhaly podél cesty ve skalách. Zdá se, že nás doprovázejí, obklopují, uzavírají, následují a předbíhají. Nahoře na samém vrcholu výstupu je vystupující kopule koubby (...) Pohled shora je nádherný. Na jihu, na východě, na západě je nekonečná planina, moře omývá rozsáhlou plochu. Na severu pusté hory, červené, zubaté jako kohoutí hřeben.“ (Maupassant 2016: 113) V období jeho návštěvy byla vesnice primárně obydlena Berbery, kteří na okolní rovině Enfidha pěstovali obiloviny a olivovníky. Odchod obyvatelstva z vesnice nastal po druhé světové války, v jejímž průběhu se Takrouna stala dějištěm bojů mezi Spojenci a mocnostmi Osy (Němci a Italové). Mnohé domy ve vesnici byly bombardovány nebo částečně zničeny (včetně mešity a mauzolea). Část obyvatelstva se do vesnice vrátila, ale většina sestoupila do nížinných oblastí, k blízkosti

1 Fotograficky Takrounu zachytil v roce 1935 etnolog Ernest-Gustave Gobert (1879–1973). Prostřednictvím fotografického materiálu lze komparovat podobu staveb v minulosti a současnosti.

Muzeum Dar Gmach s berberskými artefakty ve vesnici Takrouna. © Barbora Půtová.

silnice, kde si nedaleko polí postavili nové domy. V této nově vzniklé vesnici život nadále pokračuje. Někteří Berberři zůstali aktivní v zemědělství (olivové háje a pšeničná pole), jiní jsou zaměstnáni v Enfidě nebo dalších větších městech. Nová vesnice je v blízkosti institucí, pracovních příležitostí a splňuje požadavek občanského vybavení a pohodlné dostupnosti. Stará vesnice Takrouna přišla za posledních padesát let o téměř všechno původní obyvatelstvo. Poslední pouto, které udržuje místní obyvatele v Takrouně, je rozvoj kulturního turismu. Takrouna se stala vyhledávanou turistickou destinací již před druhou světovou válkou z důvodu své malebnosti. V 50. letech 20. století již turisty do vesnice přivážely autobusy. Návštěvníci ale byli nuceni k původnímu berberskému horskému sídlu šplhat po skalních stezkách. V 70. letech stát a Národní památkový ústav vybudovaly infrastrukturu zahrnující cestu a schodiště, které umožnily snadnější přístupnost vesnice. V současnosti starou Takrounu trvale obývá desítky obyvatel, která zajišťuje zejména služby v oblasti turismu. Ve čtvrti Bled, která se nachází na samém vrcholu hory, je situováno mauzoleum Sidi Abdelkadera, mešita a také kavárna Le Rocher bleu² a muzeum Dar Gmach³. Kavárnu Le Rocher

2 Název kavárny je vyjádřením pocty spisovateli Tahar Guigovi, rodákovi z Takrouny.

3 Muzeum představuje soukromou sbírku berberských artefaktů

Autorka textu a Hamida, která vítá turisty v berberském domě ve vesnici Takrouna. © Barbora Půtová.

bleu v roce 2002 pro turisty otevřela umělkyně Aida Gmach Bellagha. Její dědeček a jeho předci se narodili v Takrouně a patřili k místním nejrespektovanějším rodinám. Aida se vrátila do země svých předků a podlehla kouzlu vesnice, ačkoliv její příchod mezi vesničany nejdříve vzbudil nedůvěru. Aida za podpory Ministerstva turismu a svého manžela založila malou rustikální kavárnu, muzeum a prodejnu řemesel. Z důvodu provozu kavárny uzavřela smlouvy s tuniskými turistickými kanceláři, které zařadily návštěvu vesnice na program poznávacích výletů. Jejím cílem je uchovat a prezentovat berberské artefakty, zvyky a tradice v přírodním a kulturním kontextu vesnice Takrouna.

Aida však není jediným obchodníkem ve staré vesnici Takrouna. Pod kavárnou Le Rocher bleu a mešitou založil Francouz Emilio v roce 2008 v bývalé koránské škole (*kuttáb*) prodejnu řemesel Artisanat. Emilio původně žil v městečku Sidi Bou Saïd, které se ale rozhodl opustit z důvodu jeho turistické přetíženosti. Takrounu si okamžitě zamiloval kvůli výhledu do údolí, olivovníkům, moři, horám, neobyčejné světelnosti a klidu. Další obyvatel Takrouny – více než sedmdesátiletý Tounes, se stará

a umění, kterou Aidě daroval malíř a sběratel Ali Bellagha. Jedná se například o máselnice, tkalcovský stav, mlýnský kámen, mlýnek na obiloviny, hrncířské a kovotepecké výrobky, šperky nebo tradiční oděv.

Turisticky přetížené městečko Sidi Bou Saïd v Tunisku. © Barbora Půtová.

o mauzoleum Sidi Abdelkadera. Ve staré vesnici žije s dcerou Hamidou. Do jejich domu přicházejí turisté fotografovat tradiční chlebovou pec (*tabouna*) nebo konzumovat čerstvý chléb s olivovým olejem a olivami. Tounes prodává koberce z ovčí vlny (*klim*), které buď vyrábí s dcerou, nebo zakupuje v pobřežním městě Hergla. Současně vlastní olivovníky, o něž se stará jeho syn žijící v nové vesnici (Fradi, Donadieu, Rejeb 2010).

Jaký bude osud původně berberské vesnice Takrouna? Stane se vesnicí duchů odsouzenou ke zkáze podobně jako vesnice Chebika nedaleko Tozeur, jež byla zničena povodní v roce 1969? Bude znovu obydlena novou populací a stane se vyhledávaným poutním místem (mauzoleum Sidi Abdelkadera) nebo novým typem rekreačního střediska jako městečko Sidi

Bou Saïd? Masový příliv turistů, který postihl Sidi Bou Saïd, není ve vesnici Takrouna možný s ohledem na její teritoriálně omezenou rozlohu. Vesnice ale umožňuje rozvoj gentrifikace, kdy může postupně docházet k revitalizaci obytného prostředí a jeho zabydlení příjmově silnějšími vrstvami nového obyvatelstva. Tuto společenskou změnu latentně naznačil příchod Aidy a Emilia do vesnice. Jejich přítomnost a komerční aktivity jsou založeny na jejich víře v kulturní, přírodní i ekonomický potenciál unikátní berberské lokality. Tato víra je spojena se snahou znovuobjevit a prezentovat berberskou lokální kulturu a revitalizovat umělecké hodnoty, jež vyzdvihují jedinečnost místa na základě její unikátní topografie a historie.

Dokumenty

Consideration of reports submitted by states parties under article 40 of the Covenant: Fifth Periodic Report: Tunisia. Submitted 14 December 2006 and published 25 April 2007, doc. no. CCPR/C/TUN/5. https://www.ecoi.net/en/file/local/1246509/1228_1206532282_tunesien.pdf

Tunisia's Constitution, 1959. <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/tn/tn028en.pdf>

Tunisia's Constitution of 2014. https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014.pdf

Literatura

Abadi, J. (2013): *Tunisia Since the Arab Conquest: The Saga of a Westernized Muslim State*. Reading: Ithaca Press.

Fradi, S. – Donadieu, P. – Rejeb, H. (2010): L'avenir du vieux village de Takrouna (Tunisie): Ruines ou emblème de la nouvelle villégiature du Sahel? *Projets de paysage: revue scientifique sur la conception et l'aménagement de l'espace* 4, nepag. https://www.projetsdepaysage.fr/l_avenir_du_vieux_village_de_takrouna_tunisie_ruines_ou_embl_me_de_la_nouvelle_vill_giature_du_sahel_

Grote, R. – Röder, T. J. (2016): *Constitutionalism, Human Rights, and Islam After the Arab Spring*. New York: Oxford University Press.

Ibn Khaldoun (1968): *Histoire des Berberes et des dynasties musulmanes de l'Afrique Septentrionale: Traduction de Le Baronde Slane*. Paris: Paul Geuthner.

Masri, S. (2017): *Tunisia: An Arab Anomaly*. New York: Colombia University Press.

Maupassant, G. de. (2016): *La vie errante: Nouvelle édition augmentée*. North Charleston: CreateSpace Independent Publishing Platform.

Sayahi, L. (2014): *Diglossia and Language Contact: Language Variation and Change in North Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.

Willis, M. J. (2015): Berbers in an Arab Spring: The Politics of Amazigh Identity and the North African Uprisings. In: Zoubir, Y. H. – White North, G. (Eds.), *African Politics: Change and Continuity*. London: Routledge, 79–96.